

Przemysław Witkowski
Collegium Civitas w Warszawie
przemyslaw.witkowski@civitas.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0001-6455-3198>

Główne narracje polskiej skrajnej prawicy w pierwszym roku pandemii COVID-19 – analiza narracyjna

Abstrakt: Pandemia COVID-19 to dla wielu marginalnych grup politycznych okazją do zwiększenia swojej popularności i wejścia ze swoją narracją do głównego nurtu. Tak jest też w wypadku polskiej skrajnej prawicy. Omówione w poniższym tekście badania dotyczyły przekazu polskiej skrajnej prawicy w czasie pierwszego roku pandemii COVID-19 (rok 2020), zarówno tego, co się w tym przekazie zmieniło, jak i tego, co pozostało bez zmian. Opierając się na danych z mediów społecznościowych, publikacjach online i offline, relacjach z wydarzeń oraz wywiadach z kluczowymi informatorami, autor starał się zrozumieć, w jaki sposób COVID-19 zmienił zachowania i narracje skrajnie prawicowych grup w Polsce. Analiza została zorganizowana wokół dwóch metanarracji: jednej o charakterze antyliberalnym obyczajowo i gospodarczo, drugiej geopolitycznej, z których każda zawiera kilka subnarracji. W efekcie niniejszej analizy wypowiedzi i aktywności w dyskursie publicznym, PiS i jego najbliżsi sojusznicy ze świata polityki i mediów okazali się jednym z głównych promotorów różnych antyliberalnych koncepcji i rozwiązań społecznych i ustrojowych, stworzonych w kręgach polskiej skrajnej prawicy, zwłaszcza zaś tych dotyczących praw reprodukcyjnych i LGBT. Politycy PiS często czerpali hasła i idee z ideologicznych zasobów skrajnej prawicy, bezpośrednio kopiując ich język i retorykę, a często też bezpośrednio rozwiązania.

Słowa kluczowe: skrajna prawica; COVID-19; pandemia; dyskurs; narracja.

Main Narratives of the Polish Extreme Right in the First Year of the COVID-19 Pandemic – Narrative Analysis

Abstract: The COVID-19 pandemic is an opportunity for many marginal political groups to increase their popularity and enter the mainstream with their narrative. This is also the case with the Polish far-right. The research discussed in the following text concerned the message of the Polish extreme right during the first year of the COVID-19 pandemic (2020), both what changed in this message and what remained unchanged. Using data from social media, online and offline publications, reports from events, and interviews with key informants, the author sought

to understand how COVID-19 has changed the behaviour and narratives of far-right groups in Poland. The analysis was structured around two meta-narratives: one anti-liberal and the other geopolitical, each containing several sub-narratives. As a result of this analysis PiS and its closest allies from the world of politics and media turned out to be one of the leading promoters of various anti-liberal concepts and social and systemic solutions, especially those concerning reproductive and LGBT rights created in the far-right circles. PiS politicians often drew their slogans and ideas from the ideological resources of the far-right, directly copying their language and rhetoric and often even immediate solutions.

Keywords: far-right; COVID-19; pandemic; discourse; narrative.

Wstęp

Pandemia COVID-19 to dla wielu marginalnych grup politycznych okazją do zwiększenia swojej popularności i wejścia ze swoją narracją do głównego nurtu. Tak jest też w wypadku polskiej skrajnej prawicy. Omówione w poniższym tekście badania dotyczyły przekazu polskiej skrajnej prawicy w czasie pierwszego roku pandemii COVID-19 (rok 2020), zarówno tego, co się w tym przekazie zmieniło, jak i tego, co pozostało bez zmian, wobec czterech lat wcześniejszych, w których rządzi w Polsce pravicowe Prawo i Sprawiedliwość.

Główną przestrzenią badawczą w tej pracy jest przede wszystkim dyskurs, a dokładnie ujmując dyskurs polityczny i dominujące w nim narracje. Jak pisze Christopher N. Candlin „Dyskurs [...] odnosi się do języka w użyciu rozumianego jako społecznie usytuowany proces. [...] [Dyskurs pełni] konstruktywną i dynamiczną rolę [...] w porządkowaniu obszarów wiedzy i powiązanych z nimi społecznych oraz instytucjonalnych praktyk. W tym sensie dyskurs jest sposobem mówienia o światach, pisania o światach i oddziaływania na światy, [sposobem zespolonym z] praktykami społecznymi zachodzącymi wewnątrz tychże światów” (Candlin, 1997). Kolejną konieczną kwestią jest tu zdefiniowanie, jak rozumie autor pojęcie narracji. Według Patrica Ewicka i Susan Silbey można wyznaczyć następujące jej cechy: „po pierwsze, narracja opiera się na jakiejś formie selektywnego doboru przeszłych epizodów i postaci. Po drugie, epizody muszą być czasowo uporządkowane. To zaś oznacza, że wyróżniony jest ich początek, rozwinięcie i zakończenie”. Wymienieni autorzy dodają także, iż „epizody i postaci pozostają w relacjach wzajemnych, i w odniesieniu do obejmującej je szerszej struktury, często w sytuacji opozycji lub konfliktu” (Ewick, Silbey, 1995, s. 200). Szczególnie przydatną dla tej pracy definicję narracji sformułował Robert Scholes: „narracja to zbiorowy znak lub tekst, mający za swój przedmiot (w rozumieniu

Peirce'a) sekwencję zdarzeń, zaś za interpretant – diegezę (ikoniczne wyobrażenie serii zdarzeń). [...] Opowieść to narracja o pewnym specyficznym syntaktycznym ukształtowaniu (początek – rozwinięcie – zakończenie lub sytuacja – transformacja – sytuacja) i treści, która pozwala, czy nawet zachęca do projekcji ludzkich wartości na prezentowany materiał. [...] Mówiąc o narracji, najczęściej mamy na myśli opowieść, chociaż jest ona wyższą (rządzącą się większą ilością zasad) kategorią” (Scholes, 1980, s. 209–210).

Na szczególne związki między wiedzą i władzą i dyskurs jako ramujący sposób rozumienia świata wskazywał wielokrotnie Michael Foucault. Jak pisał, „ani władza nie może być praktykowana bez wiedzy, ani wiedza nie może nie płodzić władzy” (Foucault, 1988). Dyskurs jest dla niego kluczowym elementem budującym ramy tego, co pomyślane, a co za tym idzie wprowadzalne w życie politycznie, ponieważ, jak twierdzi, „jesteśmy poddani produkcji prawdy przez władzę i nie możemy sprawować władzy inaczej jak tylko przez produkcję prawdy. [...] Władza nigdy nie zaprzestaje swej ingerencji, swej inkwizycji, swej rejestracji prawdy. Ona instytucjonalizuje, profesjonalizuje i nagradza jej poszukiwanie” (Foucault, 2002, s. 162). Do tego stopnia je scala ze sobą, że ich dialektyczny związek czyni kluczowym polem swoich rozważań, uznając, że „władza produkuje wiedzę [...]; że władza i wiedza wprost się ze sobą wiążą; że nie ma relacji władzy bez skorelowanego z nimi pola wiedzy, ani też wiedzy, która nie zakłada i nie tworzy relacji władzy” (Foucault, 1998, s. 29). Dlatego też nakreślenie głównych narracji grup skrajnych i ich zbadanie wydaje się konieczne dla zrozumienia świata, który próbują wcielić w życie, a którego elementy przenoszone są do głównego nurtu polskiej polityki.

Podjęciem pomocnym w tej kwestii będzie również zastosowanie narzędzi wyrastających z transdyscyplinarnej narratologii, ukształtowanej przez rosyjski formalizm, amerykański nowy krytycyzm, francuski strukturalizm i niemiecką hermeneutykę (Czarniawska, 2004, s. 1–3). W efekcie powstaje wspólne założenie, że polityczne myślenie i działanie kierowane jest przez zinstytucjonalizowane struktury znaczenia, które mogą być podstawą analizy narracyjnej, służącej do odsłonięcia struktur i odwzorowanych przez nie procesów interakcji dyskursywnych, które przebiegają między podmiotami politycznymi, dążącymi do utrzymania lub zmiany dominującej definicji sytuacji politycznej i narzucenia nowej oraz odpowiedniej do niej polityk (Pawliszak, 2017, s.67–94).

W artykule zostanie wykorzystane podejście analizy narracyjnej, gdzie narracyjne wypowiedzi traktowane są jako aktualnie powstające, społecznie usytuowane i strukturyzowane działania lub praktyki, co pozwala na jednoczesne uchwycenie nie tylko strukturalnego i treściowego, ale także czasowego i przestrzennego wymiaru procesów społecznych oraz ich przyczyn (Pawliszak, 2017, s. 67–94).

Elliot Mishler określa analizę narracyjną jako „procedurę badawczą skoncentrowaną na problemie” (Mishler, 1995, s. 89), dlatego właśnie wybór problemu określa w decydujący sposób strategię postępowania badawczego i metodę analizy (Pawliszak, 2017, s. 67–94). Narracje będą więc zgodnie z tym podejściem ujmowane w prezentowanym tekście jako szeroko rozpowszechnione struktury językowe, które pozwalają na modelowanie rzeczywistości w taki sposób, że ukazują podmioty, sposoby i przedmioty działań oraz ich efekty w określonych okolicznościach historycznych, przeszłych, aktualnych i potencjalnych, a więc i czasowe następstwo wydarzeń (Pawliszak, 2017, s. 67–94). Umożliwi to specyficzną analityczną redukcję danych tekstowych i utrzymanie ich relacji z kontekstem, w tym wypadku z ich „producentami” (Kroger i Wood, 2000, s. 29). Mishler dodatkowo wymienia trzy sekcje związane z podstawowymi metafunkcjami języka: referencją (metafunkcja ideacyjna), strukturalizacją (metafunkcja tekstualna) i funkcją (metafunkcja interpersonalna) (za: Pawliszak, 2017, s. 67–94). Dla tej analizy kluczowe będą modele funkcjonalne, czyli modele polityki narracji, a w szczególności ich kontekst społeczny, funkcjonowanie opowieści w ramach interakcji, w instytucjach oraz w polityce, w odniesieniu do praktyk władzy, oporu i w procesach konfliktu (Pawliszak, 2017, s. 67–94). Z kolei Catharine Kohler Riessman wyznacza cztery modele analiz narracji: tematyczną, strukturalną, interakcyjną i performatywną (Riessman, 2005, s. 1–7). Analiza tematyczna zmierza do rekonstrukcji tego, co zostało powiedziane, w znacznym stopniu pomijając to, jak coś zostało powiedziane (Pawliszak, 2017, s. 67–94) i to podejście, wraz z nadmienianym modelem polityki narracji Mishlera, będzie dominować w tym tekście.

Niezwykle inspirujące w opracowywaniu podejścia do materiału analizowanego w tej pracy okazały się także badania nad polskim dyskursem publicznym i skrajnie prawicowym, prowadzonych przede wszystkim z udziałem Marka Czyżewskiego (Czyżewski *et al.*, 2010; 2017), Piotra Pawliszaka (2005; 2012; 2013), Łukasza Kumięgi (2013) i Marcina Pielużka (2016; 2017abc; 2018;

2020), i te inne nienadmienione ich teksty były również inspiracją dla powstania tej pracy. Dodatkowo w wyznaczeniu podziału na nurty skrajnej prawicy niezwykle pomocne okazały się teksty autorstwa Tomasza Wrzoska (2010), Jarosława Tomasiewicza (2003), Grzegorza Tokarza (2002), Justyny Kajty (2020), Krzysztofa Karczewskiego (2015) i Bogumiła Grotta (2010).

W efekcie opierając się na analizie danych z mediów społecznościowych, publikacjach online i offline, relacjach z wydarzeń oraz wywiadach z kluczowymi informatorami skrajnej prawicy, autor starał się zrozumieć, w jaki sposób pandemia COVID-19 zmieniła zachowania i narracje skrajnie prawicowych grup w Polsce. Zbadane zostały również narracje współtworzone i obecne w środowisku skrajnej prawicy zasiadającej w ławach polskiego parlamentu. Przede wszystkim te widoczne w dokumentach, wypowiedziach liderów i w publicystyce osób związanych z polską skrajnie prawicową partią Konfederacja – zrzeszającą nacjonalistów, ultrakonserwatystów i integrystów religijnych. Omówione zostały wypowiedzi liderów tej partii, takich jak Grzegorz Braun czy Janusz Korwin-Mikke, którzy są aktywni w protestach związanych z pandemią i głoszą teorie spiskowe z nią związane. Dodatkowo, ponieważ polski dyskurs polityczny jest bardzo mocno wychylony na prawo, a partie głównego nurtu chętnie sięgają po narracje skrajnej prawicy i ekstremistycznej prawicy, autor za niezbędne uznał również dołączenie informacji, jak na poglądy i pomysły ekstremistów i skrajnej prawicy reagują polskie partie prawicowe głównego nurtu, przede wszystkim Prawo i Sprawiedliwość. W efekcie zastosowania nadmienionych wcześniej narzędzi i podejść badawczych wyłoniły się główne narracje używane przez polską skrajną prawicę w kontekście pandemii COVID-19. Ich klasyfikacja i wybór wynikały z częstotliwości występowania, ogniskowania się wokół nich dyskusji w łonie i z udziałem skrajnej prawicy, a przede wszystkim związków ich treści z kwestią pandemii. Analiza została zorganizowana więc ostatecznie wokół dwóch metanarracji: jednej o charakterze antyliberalnym obyczajowo i gospodarczo, drugiej geopolitycznej, z których każda zawiera kilka subnarracji.

Tekst ten będzie starał się odpowiedzieć na ten sam zestaw pytań badawczych dla każdego tematu, to jest:

- Które skrajnie prawicowe organizacje lub osoby używają tych narracji? Jakiego stylu czy tonu używają?
- Jakich kanałów, online lub offline, używają do promowania narracji?
- Jak zmieniały się narracje tych grup podczas pandemii pod względem

treści, częstotliwości i zakresu kanałów, za pośrednictwem których jest ona promowana?

- W jaki sposób tematy i narracje zostały dokooptowane przez partie głównego nurtu, wpłynęły na nie lub zmieniły ich zachowanie?

Autor przeprowadził:

- analizę materiałów online (strony internetowe, obecność w mediach społecznościowych indywidualnie i grupowo) publikowanych przez polską skrajną prawicę;
- analizę materiałów prasowych (pisma, ulotki, broszury) publikowanych przez polską skrajną prawicę;
- analizę wyników badań opinii publicznej uzyskanych przez ośrodki badania opinii publicznej i ich analiza.

W niniejszej pracy w zakresie zainteresowania autora znalazły się nurty skrajnej prawicy, takie jak: autonomiczni nacjonaści, terceryści; narodowi bolszewicy, katolicy integraliści i nacjonaści. Przebadane zostały też pod kątem obecności w nich wymienionych wcześniej głównych narracji, w tym tych związanych z pandemią koronawirusa:

- główne pisma polskiej skrajnej prawicy, tj.: „Szczerebiec”, „Szturm”, „Magna Polonia”, „Polityka Narodowa”, „Najwyższy Czas!”, „Opcja na Prawo”, „Pro fide rege et lege”, „Myśl Polska”, „Nasza Polska”, „Polityka Polska”;
- główne portale informacyjne polskiej skrajnej prawicy, tj.: Mysl.pl, Konserwatyzm.pl, Nacjonalista.pl, Narodowcy.net, Xportal.pl, Autonom.pl;
- główne kanały YouTube polskiej skrajnej prawicy, tj.: „Telewizja Narodowa”, „Idź pod prąd”, „Media Narodowe”, „Centrum Edukacji Polska”, „Magna Polonia” oraz „wRealu24”.

I. Narracje antyliberalne

Narracja „Migracje jako zagrożenie dla zatrudnienia”

Sprawa imigracji jest przedmiotem zainteresowania zarówno skrajnej prawicy w parlamencie, jak i jej pozaparlamentowych kręgów – od narodowych radykałów przez narodowych socjalistów po teorspiskowców. Narracja ta jest rozpowszechniana różnymi kanałami, ale podczas pandemii jest to oczywiście bardziej widoczna aktywność online niż ta uliczna. Retoryka antyimigrancka koncentrowała się początkowo przede wszystkim na islamofobii i mowie nienawiści wobec

uchodźców z Bliskiego Wschodu (Stowarzyszenie Nigdy Więcej, 2018). Po kilku latach deklaracji antyislamskich ze strony skrajnej prawicy zaczęła ona jednak szukać innych obiektów do budowania kapitału politycznego i rozpoczęła werbalne ataki także na imigrantów z Ukrainy, Białorusi czy Indii. Stowarzyszenie Nigdy Więcej donosiło również o różnych antyimigracyjnych wypowiedziach polityków głównego nurtu czynionych w kontekście pandemii, w kontrolowanej przez rząd PiS telewizji publicznej (Stowarzyszenie Nigdy Więcej, 2020).

Ruch Narodowy i Młodzież Wszechpolska przypomniały przemówienie Jarosława Kaczyńskiego, prezesa PiS, w którym oskarżył on uchodźców o roznoszenie chorób i pasożytów, jednocześnie atakując go i jego partię jako „proimigranckie” i sterowane przez „proimigranckie lobby” (Młodzież Wszechpolska Gniezno, 2020). Nazywają oni imigrantów „terrorystami, złodziejami samochodów i na zawsze bezrobotnymi, którzy kradną socjał” i „najgorszymi wrogami Europy” (Każmierczak, 2019).

Jednak zapewne dlatego, że wiele osób straciło pracę podczas pandemii Covid-19, główna narracja antyimigrancka nie była „antyterrorystyczna”, ale ekonomiczna. Nacjonaliści zwracali więc uwagę, że lekarze opuszczają Polskę z powodu niskich zarobków i są zastępowani pracownikami z innych krajów (Ruch Narodowy, 2020). Opisywali też działania zachodnioeuropejskiego ruchu neofaszystowskiego, których celem jest walka z imigrantami (Narodowcy.net, 2020b).

Kiedy czytamy skrajnie prawicowe serwisy lub dzienniki internetowe, możemy zauważyć, że „migracja” jest tam umieszczana obok „chorób tropikalnych” i katastrof naturalnych, takich jak powódzie, susze czy pożary, tak jak na przykład przez redaktora naczelnego faszystowskiego pisma „Szturm”, Grzegorza Ćwika (2020a). Covid jest opisywany jako szansa na obalenie „systemu”. Podobną retorykę stosuje Aleksander Dugin, rosyjski ideolog euroazjatycki, którego tekst *Koronawirus i upadek światowego porządku* został opublikowany w nacjonalistycznym tygodniku „Myśl Polska”: „Czy można liczyć, że jeśli ludzkość poradzi sobie z koronawirusem, wyciągnie prawidłowe wnioski: wycofa się z globalizacji, porzuci liberalne przesady, zatrzyma imigrantów, skończy z wyzywającymi nowinkami technicznymi pogrążającymi ludzi coraz głębiej w nieskończonych labiryntach materii?” – pytał Dugin (2020). Chociaż migracja jest nadal pokazywana przez skrajną prawicę jako zło, to jest ona dziś bardziej skoncentrowana na przeciwstawianiu się lockdownowi i rządowym restrykcjom

mającym zatrzymać rozprzestrzenianie się wirusa, a nawet na zaprzeczaniu jego istnieniu, niż obwinianiu imigrantów bezpośrednio za wirusa.

Portal autonomicznych nacjonalistów autonom.pl, który był ich głównym periodykiem ideologicznym, po kilku latach od powstania zmienił zawartość na rodzaj przeglądu wiadomości z całego świata. Retoryka antyimigrancka wciąż tam wyraźnie istnieje, a informacje o Covid-19 są używane, by ją rozprzestrzeniać. Jeden z zarzutów brzmi: „płacimy za testy dla Ukraińców” (Autonom.pl, 2020m). Ich zdaniem „otwarte granice spowodowałyby tragedię” (Autonom.pl, 2020k). Da się zauważyć zwrócenie uwagi, że plany PiS dotyczące przywrócenia gospodarki po pandemii to „więcej imigrantów”, a Białorusini mają łatwiejsze warunki wjazdu do Polski w celach zarobkowych (Autonom.pl, 2020ye). Autonom.pl szerzy również propagandę Ligi i włoskiej skrajnej prawicy, twierdząc, że imigranci z Afryki, Libii i Bangladeszu rozprzestrzeniają wirusa we Włoszech (Autonom.pl, 2020o). Praca Polska to z kolei faszystowska organizacja, która twierdzi, że walczy o prawa pracownicze dla białych Polaków. Ich strona internetowa ostrzega przed imigrantami z różnych krajów i informuje, jakiej narodowości są imigranci w konkretnych regionach Polski. Część obszarów jest ich zdaniem poddawana procesowi ukrainizacji (Praca Polska, 2020). Odpowiedzialność za to obarcza bierność PiS, chciwość bogatych, którzy „nie chcą dzielić się swoim majątkiem z Polakami” oraz „tęczową” lewicę. W czasie kryzysu polityczno-pandemicznego na Białorusi ostrzegają przed kolejnym „niebezpieczeństwem” – białoruską imigracją, która ma, jak twierdzi ich lider, złamać integralność społeczeństwa, zwiększyć bezrobocie wśród Polaków i wyeksportować wypracowany majątek na Białoruś (Jachacy, 2020).

Narracja „LGBT jako zagrożenie dla rodziny”

Postawa wroga wobec LGBT jest wspólna dla praktycznie wszystkich nurtów polskiej skrajnej prawicy. Można ją łatwo zaobserwować w ich pismach, kanałach YT, na prowadzonych przez nich stronach internetowych i wypowiedziach liderów czy w ich pismach. Najaktywniejsze spośród polskich ekstremistów w atakach na społeczność LGBT są nadmienione już takie neofaszystowskie portale, jak autonom.pl, nacjonalista.pl oraz faszystowskie pisma, takie jak „Szturm” i „Szczerbiec”.

Autonomiczni nacjonaści już od kilkunastu lat podkreślają w swoich mediach, takich jak portal Autonom.pl, powiązanie LGBT z korporacjami

i obcość postulatów tego ruchu dla Polski. Już same tytuły najnowszych artykułów zamieszczanych na tym portalu wskazują na zagrożenia płynące ze strony ruchu LGBT i jego zewnętrznego wobec polski charakteru. Homoseksualiści służą Unii Europejskiej, wielkiemu kapitałowi i USA i używani są przez te ośrodki władzy do indoktrynowania i terroryzowania „normalnych”, którzy chcą zachowania tradycyjnych ról płciowych i konserwatywnego modelu rodziny oraz całych krajów (Autonom.pl, 2021nwx). Z tekstów autonomicznych nacjonalistów wynika, że prawa osób LGBT czy postulaty ich ruchu to coś narzucanego polskiemu społeczeństwu z zewnątrz i dogłębnie obcego i gdyby nie brutalne egzekwowanie ich praw przez unijne agendy nie byłoby akceptowane w Polsce (Autonom.pl, 2020cx).

Z kolei faszyci z pisma „Szturm” podkreślają upadek Zachodu i jego związek z ofensywą LGBT. W ich pismach kwestie LGBT podawane są jednym tchem z feminizmem, propagowaniem spożywania narkotyków, alkoholu (Ćwik, 2020d), kapitalizmem, prawem do aborcji (Ostrzycki, 2021), multietnicznością i eutanazją (Ćwik, 2020bc) jako efekt marksizmu kulturowego, za który uważają domniemane tajne dążenie lewicy do przewrotu przez zburzenie tożsamości, tradycyjnych wartości, wzorców oraz moralności opartej na religii i zastąpienie ich „poprawnością polityczną” i tolerancją. Zdaniem faszystów rolę proletariatu w rozumieniu ideologów marksizmu kulturowego zastąpiły uciskane przez zwolenników tradycyjnej kultury mniejszości, m.in. homoseksualiści, transwestyci, feministki i ateści (Walkowski, 2016).

Tercerystyczne Narodowe Odrodzenie Polski wprost określa homoseksualistów jako zwyrodnialców i zбочeńców (Nacjonalista.pl, 2020d), a ze sprzeciwu wobec praw dla środowisk LGBT uczyniło tak ważną część swojej tożsamości, że aż zarejestrowało jako jeden ze swoich logotypów obrazek przedstawiający dwie skreślone stylizowane męskie postacie uprawiające seks nazywany przez nich „zakaz pedałowania” (As, 2011). Łączy w jeden zbiór „pedałów, lesbijki, transwestytów, zoofilii, nekrofilii i pedofilii, którzy mają domagać się przemodelowania społeczeństwa, zniszczenia tego, co świadczy o człowieczeństwie” i wprowadzenie na to miejsce „utopii degeneracji” (Nacjonalista.pl, 2019a). W okresie pandemii ich postulaty związane ze środowiskami LGBT eskalowały jeszcze bardziej. Domagali się wypowiedzenia przez Polskę wszystkich umów międzynarodowych, które nakładają na nią obowiązek tolerowania, akceptacji i wspierania LGBT+; zakaz działalności dla organizacji „promujących LGBT” oraz rozwiązanie istniejących; zakaz pracy

w instytucjach publicznych, szkołach prywatnych i publicznych oraz mediach dla członków społeczności LGBT+; odebranie członkom społeczności LGBT+ biernego i czynnego prawa wyborczego; oraz wprowadzenie odpowiedzialności karnej za propagowanie „postaw LGBT+” (Nacjonalista.pl, 2020d). Popierają rozwiązania stosowane w Ghanie (Nacjonalista.pl, 2014), Rosji i Czeczenii (Nacjonalista.pl, 2020bc), włącznie z przemocą wobec członków społeczności LGBT.

Ze środowisk ekstremistycznych przekaz homofobiczny, praktycznie jeden do jednego, przedostaje się do partii obecnych w polskim parlamencie, takich jak skrajnie prawicowa nacjonalistyczno-fundamentalistyczna religijnie Konfederacja. Poseł Konfederacji Grzegorz Braun wprost deklarował, że opowiada się za penalizacją aktywności homoseksualnej jako takiej, środowisku LGBT „chodzi o to, żeby wyciągnąć rękę po nasze dzieci”, „niekonwencjonalne zachowania w sferze seksualnej prowadzą do przedwczesnej śmierci, a z całą pewnością – podwyższają ryzyko zachorowań na wszystko”, a znany lewicowy polityk – wyoutowany gej Robert Biedroń jako „zawodowy sodomita” powinien trafić do więzienia. „Rewolucja światowa, mafie, służby i loże, Żydzi i masoni, [...] traktują sodomitów jako zaginiony lumpenproletariat swojej rewolucji” – stwierdzał też Braun (Polsatnews.pl, 2019a). Polityk zapewniał, że nie jest radykałem i nie popiera kamienowania homoseksualistów, ale jego zdaniem warto rozważyć „liberalny” pomysł, który za stosunki homoseksualne karałby batożeniem (Dorzeczy.pl, 2019). Kolejny poseł Konfederacji, Janusz Korwin-Mikke, uważa zaś, że środowiska „LGBT to zagrożenie większe niż zmiany klimatyczne” i że są one „opłacane z Zachodu, żeby rozwalić społeczeństwo” (Polsatnews.pl, 2019b). „To jest zboczenie i z całą pewnością tego nie można propagować” – deklarował polityk i dlatego jego zdaniem należy „wyróżnić te wszystkie elity, które popierają zboczenia” (MBB, 2019), „chrześcijanie (i żydzi, i islamiści!)” „mają obowiązek” „domagać się kamienowania homosiów” (Wężyk, 2020), a jako absolutne minimum „zakazać propagandy homoseksualnej w szkołach” oraz zabronić organizowania Parad Równości (Kołodziejczyk, 2019).

W budowaniu negatywnej wobec środowisk LGBT narracji bierze też udział Kościół katolicki, w tym również biskupi i arcybiskupi. Metropolita krakowski abp Marek Jędraszewski określił środowiska LGBT jako „tęczową”, „neomarksistowską” „zarazę” i ostrzegął przed „ideologią LGBT i gender” (Os, 2020). Biskupa wsparli w tym ujęciu sprawy przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski abp Stanisław Gądecki, Rada Biskupów Diecezjalnych (Chrzczonowicz, 2019) oraz abp

częstochowski Wacław Depo i bp siedlecki Kazimierz Gurda, biskup pomocniczy diecezji płockiej Mirosław Milewski (Czuma, 2019) i biskup pomocniczy gdański Wiesław Szlachetka (Kędzierski, 2020).

W efekcie rząd Prawa i Sprawiedliwości, który próbuje budować wizję swojej władzy jako broniącej tradycji, rodziny i katolickich wartości, w okresie pandemii nasilił swoje wypowiedzi skierowane przeciwko społeczności LGBT i jej prawom. Zaostrzeniu postawy PiS w tej materii dodatkowo pomogła infiltracja partii przez członków integrystycznej grupy katolickiej *Ordo Iuris*, będącej polskim oddziałem brazylijskiej organizacji TFP (*Tradycja, Rodzina, Własność*). Z tego środowiska wywodzi się obecnie: dwóch sędziów Sądu Najwyższego, wiceminister spraw zagranicznych, krajowy konsultant ds. genetyki, członek Rady Narodowego Instytutu Wolności i członek Narodowej Rady Rozwoju przy Prezydencie RP (Mierzyńska, 2020).

Odpowiedzią na tę kampanię stały się nasilające się w Polsce ataki na osoby LGBT. Daje się zauważyć nasilenie ataków werbalnych, narastający *hejt* internetowy, a także ataki fizyczne. W lutym i kolejnych miesiącach 2020 r. w mediach społecznościowych w Polsce pojawiło się wiele homofobicznych komentarzy i teorii spiskowych w kontekście epidemii koronawirusa. Najbardziej nagłośniony medialnie był atak na Paradę Równości w Białymstoku, kiedy połączone siły kibiców piłkarskich i skrajnej prawicy zaatakowały fizycznie demonstrację środowisk LGBT. W efekcie kilkanaście osób zostało rannych (js/adso, 2019). „Na koszulce mam krzyż celtycki. Oznacza to, że jestem za Polakami i rodziną. Dla mnie wartości rodzinne to chłopak i dziewczyna” – tłumaczył swoje motywacje niedoszły zamachowiec z Lublina, który wraz z żoną próbowali zorganizować zamach bombowy na odbywający się w Lublinie marsz środowisk LGBT (wini/pm, 2019). W Warszawie doszło do ataku nożownika na idącą, trzymając się za ręce parę gejów. Jedna osoba została ranna (Karpieszuk, 2021). Pobity został wzięty za geja – projektanta mody Piotra Krajewskiego (Fakt.pl, 2019). W niecały rok po brutalnym pobiciu mężczyzna zmarł. W Krakowie, wedle badań ILGA, co piąty gej doznał przemocy fizycznej, a 60% doświadczyło dyskryminacji (TVN24, 2020). Od czerwca 2020 r. prawie 100 gmin (w tym pięć województw), obejmujących około jedną trzecią terenu RP, podjęło uchwały, w wyniku których nazwano je popularnie „strefami wolnymi od LGBT”. To gminy i regiony Polski, które ogłosiły, że nie życzą sobie promocji na swoim terenie tzw. ideologii LGBT, co w praktyce oznacza zakaz organizowania w tych miejscach marszów równości i innych wydarzeń LGBT.

W antyhomoseksualnej opowieści skrajnej prawicy kluczowa jest rodzina – w ich ujęciu jest ona zagrożona, między innymi przez homoseksualistów. Są oni bowiem uznawani za hedonistycznych, nastawionych tylko na przyjemność cielesną, pozbawionych głębszej duchowości dewiantów, nieumiejących utrzymać na wodzy swoich grzesznych żądz i postępujących wbrew Bogu i naturze. W zależności od grupy skrajnej i ekstremistycznej prawicy podkreślają one różne powody swej niechęci do homoseksualistów. Raz wysuwa się na pierwszy plan religijna – katolicka niechęć do grzeszników. Innym razem homoseksualiści, szczególnie homoseksualni mężczyźni i transkobiety, za narzędzie w rękach wielkich korporacji, które przekupiwszy ich i włączywszy ich w globalną konsumpcję, za ich pomocą próbują zniszczyć ostatni bastion oporu wobec neoliberalnej globalizacji – rodzinę, odciągając mężczyzn od zakładania rodzin, płodzenia dzieci albo po prostu służąc rozmontowaniu „tradycyjnych wartości”. Jeszcze w innych subnarracjach ważna jest stereotypizacja homoseksualistów jako słabych, tchórzliwych i niemęskich, a co za tym idzie dalekich od etyki wojownika i rycerza, a także militarystycznego dla wielu prądów skrajnej prawicy. Łączy zaś je wszystkie antyliberalizm, wizja upadającego dekadentckiego Zachodu i założenie, że na Wschodzie, w Polsce, a w niektórych wypadkach także w Rosji, zachowały się prawdziwe „europejskie wartości”.

Narracja „Aborcja jako zagrożenie dla przyszłości narodu”

Po stosunku do środowisk LGBT kwestia aborcji jest kolejną platformą łączącą praktycznie wszystkie linie polskiej skrajnej i ekstremistycznej prawicy. Poza niewielkimi wyjątkami, takimi jak część młodszego pokolenia faszystów i nacjonalistycznych pogan, dla całej reszty, od integrystów religijnych, przez różne odmiany nacjonalistów, po monarchistów i zwolenników trzeciej pozycji, kwestia całkowitego zakazu aborcji pozostaje od lat punktem wspólnym.

Grupy związane z Kościołem katolickim i jego ortodoksją uważają zabieg aborcji za grzech morderstwa, a usuwanie płodów chorych i z wadami genetycznymi za powrót hitlerowskiej eugeniki. Ta też jest wskazywana przez nacjonalistyczny Obóz Narodowo-Radykalny jako bezpośredni wzorzec i poprzednik feministek i lewicy, które domagają się wprowadzenia w Polsce legalności aborcji (Zarzeczna, 2018). Tę zaś uważają za barbarzyństwo, które zrównuje liberalizm z bolszewizmem i hitleryzmem (Nayman, 2016). Ma ona więc nie tylko być grzeszna, ale i służyć depopulacji Polski, jej osłabieniu, a szerzej także

osłabieniu żywotności i liczebności białej rasy (Izaluka, 2015). Protesty przeciwko zaostreniu prawa aborcyjnego z lat 2020–2021 to zdaniem autonomicznych nacjonalistów „jest to jeden z rozdziałów, elementów nowej neo-bolszewickiej rewolucji w wielu sferach życia, mających za zadanie podkopać a następnie obalić dotychczasowy porządek cywilizacyjny”, a protestujący fantazjują „o koszmarze hiszpańskiej wojny domowej, zabijaniu księży, burzeniu kościołów, zabijaniu przeciwników politycznych” (Autonom.pl, 2020u). Tercerystyczne NOP uważa także aborcję wraz z eutanazją za narzędzie żydowskiej kontroli nad populacją „gojów” i formę aktywnej depopulacji Polski (Nacjonalista.pl, 2019b). Chwali się nawet udziałem swoich członków w pacyfikowaniu protestów przeciwko zaostreniu aborcji (Narodowe Odrodzenie Polski, 2020).

Główne węzły antyaborcyjnej narracji znajdują się jednak przede wszystkim w okolicach Konfederacji oraz powiązanych formalnymi i nieformalnymi więzami z PiS mikropartii: Solidarnej Polski, Prawicy RP, Chrześcijańskiego Kongresu Społecznego i Ruchu Europa Christi. Z kolei do najważniejszych antyaborcyjnych organizacji pozarządowych należą: Fundacja Pro-prawo do życia, Fundacja Instytut na Rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris, Fundacja Instytut Edukacji Społecznej i Religijnej im. Ks. Piotra Skargi, Stowarzyszenie Kultury Chrześcijańskiej im. ks. Piotra Skargi, Fundacja Małych Stópek, Human Life International-Polska, Fundacja Życie i Rodzina, Polskie Stowarzyszenie Obrońców Życia Człowieka, Fundacja Centrum Życia i Rodziny. Najważniejszymi ich demonstracjami są koordynowane przez tę ostatnią, odbywające się w wielu miastach Polski, tzw. Marsze dla Życia. Organizacje te koordynują swoje działania i ściśle współpracują ze swoimi odpowiednikami poza granicami Polski.

W okresie wzrostu zachorowań i narastającego kryzysu w służbie zdrowia kontrolowany przez PiS Trybunał Konstytucyjny, na wniosek posłów tej partii, orzekł 22 października 2020 roku, że aborcje ze względu na ciężkie, nieuleczalne, a także śmiertelne wady płodów są niezgodne z konstytucją. Przyjęcie wniosku przez TK sprawiło, że aborcja stała się legalna tylko w przypadkach, gdy zagrożone jest życie czy zdrowie kobiety oraz w przypadku gwałtu czy kazirodztwa. W polskim Sejmie znalazła się także zgłoszona przez koalicję organizacji antyaborcyjnych, integrystycznych i polityków skrajnie prawicowych partii pod parasolem Ordo Iuris inicjatywa „Tak dla rodziny, nie dla gender” (*Tak dla rodziny, nie dla gender*, 2021) mająca na celu wypowiedzenie konwencji Rady Europy z 2011 roku o zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, znaną jako

konwencja stambulska (Rutkiewicz, 2021) i stworzenie nowej, konserwatywnej z ducha i opartej na dogmatach katolickich konwencji antyprzemocowej. Zbigniew Ziobro, lider Solidarnej Polski, koalicjanta Prawa i Sprawiedliwości, złożył oficjalny wniosek do Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, występując o wszczęcie postępowania mającego na celu wypowiedzenie przez Polskę tej konwencji. Ziobro przekonywał, że konwencja stambulska „wymierzona jest przeciwko rodzinie, małżeństwu i obecnie funkcjonującej kulturze społecznej, jeśli chodzi o pojmowanie płci społeczno-kulturowej” (Ciobanu, 2020). Premier Mateusz Morawiecki odniósł się wówczas do konwencji stambulskiej, nazywając ją dokumentem „ideologicznym” i powiedział, że polski rząd „podziela częściowo obawy” krytyków traktatu (Ciobanu, 2020). Polski rząd podjęła także starania dyplomatyczne w krajach sąsiedzkich, aby uzyskać poparcie dla projektu skrajnej prawicy w wymiarze regionalnym (Ciobanu, 2020).

W efekcie narastającej atmosfery napięcia wokół tematu aborcji i rosnącej polaryzacji sporu politycznego do kilkudziesięciu organizacji pozarządowych dotarły anonimowe maile z informacją, że w ich siedzibach podłożono bomby. Nadawca pisał: „Popierasz Strajk Kobiet? Teraz przyszedł czas na spłatę. Podłożyliśmy już bombę w twoim biurze. Nie słyszałaś. Wysadzimy ją w powietrze. O wiele za długo znosiliśmy wybryki lewaków, ich wezwanie do zniszczenia tradycyjnych wartości. My nie możemy dłużej przymykać na to oczu. Będziemy działać zdecydowanie. Nie obchodzi nas twój los. Ostrzeżenie już było. W takim razie proszę winić tylko siebie. Aborcja to morderstwo! Życie za życie! Krew za krew!” (Beczec, 2021). Maile z informacją o rzekomym ataku bombowym otrzymali m.in. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Greenpeace, Sieć Obywatelska Watchdog, Polskie Towarzystwo Prawa Antydyskryminacyjnego, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej i Fundacja Schumana. Do niektórych z tych organizacji już wcześniej docierały pogróżki i żądania „wycofania swojego poparcia dla aborcji”. Nadawcy owych wiadomości twierdzili, że powstaje baza zwolenników prawa do legalnego przerywania ciąży. Przesyłano również zdjęcia członków organizacji z życzeniami śmierci (Beczec, 2021).

Narracja „Żydzi jako zagrożenie dla suwerenności”

Przez kilka dekad dominantą polskiej skrajnej prawicy był bądź to jawny, bądź tlący się podskórnie antysemityzm. Można było znaleźć go nie tylko w prądach nacjonalistycznych, ale także narodowo-bolszewickich, ultrakonserwatywnych,

neopogańskich czy monarchistycznych. Niechęć do Żydów, bądź to rozumianych jako siła wyzyskująca tylko Polaków („Żydokomuna”, „Judeopolonia”), bądź też szerzej Unię Europejską czy cały świat („Zionist Occupational Government”, „New World Order”), łączyła najróżniejsze środowiska ekstremistyczne, niezależnie od często wyraźnych różnic w ich myśli politycznej na inne tematy.

Czynnikiem jednocześnie tonującym i zaogniającym w Polsce antysemityczne nastroje jest sojusz rządu PiS z USA. Te z kolei są w bliskim sojuszu z Izraelem i mają w kraju silne żydowskie organizacje lobbystyczne. Uniemożliwia to, uzależnionemu od USA militarnie i politycznie, rządowi PiS bezpośredni konflikt z Izraelem. Przykładami sytuacji, w których znalazło to unaocznienie, była ustawa o zmianie IPN czy mianowanie na p.o. szefa delegatury Instytutu Pamięci Narodowej we Wrocławiu, byłego lidera Obozu Narodowo-Radykalnego, Tomasza Greniucha. W obu przypadkach polski rząd ugiął się pod naciskiem w kontrowersyjnych kwestiach. Negocjacje z Izraelem w tej sprawie zakończenia kryzysu wokół nowelizacji ustawy o IPN toczyły się przez kilkanaście tygodni. I prowadzone były w całkowitej tajemnicy (Kolanko, 2018). Wściekłość skrajnej prawicy wzbudziło wykreślenie z ustawy punktu o odpowiedzialności karnej za obarczanie Polaków winą za Holocaust. Nacjonaliści widzą dziś w rządzie Morawieckiego zdrajców, którzy „przehandlowali Polskę”, „pełzają przed Żydami” i zafundowali Polakom „festiwal upokorzenia”. To tylko niektóre cytaty z mediów społecznościowych. Cały przekaz najlepiej oddaje jedno określenie: „Polska to państwo Polin” (Mierzyńska, 2018).

W Polsce wybuch więc największych antysemitycznych emocji nastąpił tuż przed pandemią, a w jej okresie nieco nawet osłabł. W roku przed jej wybuchem skrajna prawica prowadziła intensywną kampanię przeciwko Just Act, zwanej popularnie ustawą 447 (STOP 447, 2021). Amerykański Kongres przyjął ją w kwietniu 2017 roku. Jej celem jest wsparcie przez administrację USA działań służących realizacji tzw. deklaracji terezińskiej, przyjętej w 2009 roku przez 46 państw, w tym Polskę. Dotyczy ona uregulowania statusu bezspadkowego mienia ofiar Holocaustu. Sprawa rzekomych miliardowych roszczeń związanych z ustawą wybuchła na dobre na początku 2019 roku. Stała się głównym paliwem Konfederacji przed wyborami do Europarlamentu. 11 maja 2019 roku przed Kancelarią Premiera odbyła się demonstracja przeciwko żydowskim roszczeniom, w której według organizatorów wzięło udział 20 tys. osób. Rozpoczęli też zbieranie podpisów pod obywatelskim projektem Stop 447. Zakłada on „ochronę własności w RP przed

roszczeniami dotyczącymi mienia bezdziedzicznego” (Ferfecki, 2020). Projekt jednak negatywnie zaopiniowały Krajowa Rada Sądownictwa i Naczelna Rada Adwokacka, a wraz z postępami pandemii i rozejściem się środowiska Roberta Bąkiewicza z Konfederacją akcja wygasła. Przesłoniły ją na skrajnej prawicy inne narracje, bardziej związane z koronawirusem i dotyczącymi go teoriami spiskowymi. Sam zaś główny organizator inicjatywy Stop 447, Bąkiewicz, znalazł się wśród grupy nacjonalistów popierających rząd PiS i zrezygnował z antysemitckiego przekazu.

Antysemityczne teorie głoszą w tym momencie przede wszystkim te z organizacji skrajnej prawicy, które pozostają poza dwoma głównymi politycznymi obozami jednoczącym polską skrajną prawicę – PiS i Konfederacją – czyli autonomiczni nacjonałiści, narodowi bolszewicy, narodowi radykałowie, zwolennicy trzeciej pozycji, nacjonalistyczni poganie i neonaziści oraz media skrajnej prawicy, przede wszystkim te prowadzone przez Rafał Mossakowskiego i Marcina Rolę.

Zdaniem autonomicznych nacjonalistów Żydzi popierają trwające w Polsce protesty proaborcyjny i wspierają ruch „Black Lives Matter” (Autonom.pl, 2020nt), a tercyrystyczny NOP na swoim portalu nacjonalista.pl oświadcza, że dominują oni w łonie amerykańskich władz, „nadreprezentacja Żydów w amerykańskiej polityce” sprawia, że „władze USA są bardziej zainteresowane interesami Żydów i Izraela niż interesami Amerykanów”, zmiana na fotelu prezydenta USA nie oznacza zmiany „nienaruszalnych dogmatów amerykańskiej polityki, czyli wykonywania przez Waszyngton poleceń Żydów” (Bodakowski, 2021), a pandemia służy globalizacji i „budowie Polin”. Przeczytać można na portalu należącym do partii bardzo plastyczną antysemitką wizję skutków pandemii w Polsce: „Na Twoje miejsce, Przyjacielu, przyjdzie obywatel nowy, posługujący się świeżutkim paszportem. On zajmie Twój bankrutujący warsztat pracy, a Ty się u niego zatrudnisz. Jeśli ominie Cię fala samobójstw, zdasz się na jego łaskę i niełaskę. Polubisz jego dziwny akcent i otaczający go zapach czosnku i cebuli. Ale czy on polubi Ciebie? Na koronawirusa – czyli na nikogo – spadnie całe odium wynikające z transformacji polskiego społeczeństwa, a więc jego pauperyzacją. Duże biznesy skradziono nam już dawno. Teraz przyszła pora na te małe, ale wciąż dające skrawek wolności. Ich nowi właściciele już bukują bilety na lotnisku Ben Guriona. Teraz już kojarzysz, na kogo czekają puste osiedla, te setki hektarów zakupione pod pretekstem budowy Park of Poland – Suntago [park wodny w Żyrardowie – dop. aut.] i inne, których istnienia nawet nie przeczuwamy? Teraz

już kojarzysz, dlaczego kapitał izraelski przejął udziały w największych firmach ochroniarskich? Teraz już kojarzysz te wszystkie 17 okoliczności związane z Polin? «Pandemia służy globalizacji» – takich ostrzeżeń mamy w Internecie mnóstwo. I trudno odmówić im racji. Każdy choć trochę ogarnięty człowiek, zaopatrzony w znajomość alfabetu i umiejętność posługiwania się rozumem, prędzej czy później dojdzie do tożsamyh wniosków. Różnica zdań może polegać wyłącznie na tym, czy ONI tego wirusa sami wyhodowali, czy tylko sprytnie wykorzystali sytuację jego «samoistnych narodzin» i ekspansji». Artykułowi towarzyszyła ilustracja przedstawiająca cień stereotypowego Żyda z karykaturalnie dużym nosem (Zagozda, 2020). Już dziś NOP uznaje, że Polska przyznaje zbyt dużą liczbę polskich obywatelstw Żydom z Izraela. Gdy do tego dodamy walkę z „antysemityzmem” oraz opowieści Andrzeja Dudy o „jednym narodzie”, „kraju Polin”, „żydowskiej krwi w każdym Polaku”, przyszłość naszej ojczyzny nie rysuje się w jasnych barwach, piszą członkowie NOP na swoim portalu Nacjonalista.pl. Uznają też, że masowa imigracja służy wyłącznie kapitalistom i globalnym koncernom, a masowa imigracja i związana z nią podmiana ludności to „gwarancja utrzymania hegemonii żydowskiego lobby w Europie” (Nacjonalista.pl, 2020a).

Antysemickie teorie związane z koronawirusem głoszą też urzędujący posłowie. Szczególnie celują w tym ci zasiadający w klubie Konfederacji. Janusz Korwin-Mikke zamieścił na swoim profilu na Twitterze następujący wpis na temat epidemii koronawirusa: „Wirus zabijający 10% zarażonych to nie «broń biologiczna», lecz środek na polepszenie puli genetycznej narodu i ludzkości (bo umierają najsłabsi i najmniej przezorni)!” (Amk, 2020). Lider Konfederacji powtórzył swoją teorię także w innych wypowiedziach, między innymi dla dziennika „Fakt”: „Selekcja naturalna jest motorem rozwoju ludzkości, co wie każdy, kto studiował Darwina. Dzięki temu, że umierają najsłabsi, polepsza się jakość danego narodu, czy społeczeństwa” (Nacjonalista.pl, 2020a). W lutym 2020 r. Korwin-Mikke wygłosił podobne twierdzenia, łącząc je z antysemicką teorią spiskową: „Żydzi są teraz potęgą, bo mieli pogromy. W wyniku pogromu przeżywali najsilniejsi, najzdolniejsi Żydzi [...]. I nawet są takie teorie, że rabini specjalnie prowokują pogromy właśnie po to, żeby Żydzi przeżywali te pogromy i wtedy jest selekcja naturalna wśród Żydów”. Korwin-Mikke wypowiedział się na temat panującej w wielu krajach epidemii koronawirusa, oświadczając po raz kolejny, że choroba ta „spowoduje polepszenie puli genetycznej” (Stowarzyszenie Nigdy Więcej, 2020).

Także kolejny poseł Konfederacji Grzegorz Braun prezentował teorie spiskowe na temat pochodzenia koronawirusa. Opisywał pochodzenie wirusa następująco: „Może to jest po prostu akt wojny biologicznej? [...] Jeśli to jest akt wojny biologicznej, to czy to jest akt inicjujący, czy to jest akt uprzedzający? Może to jest uderzenie deeskalacyjne, które miało osadzić w blokach startowych armie czy floty już szykujące się do działań konwencjonalnych w sensie naszych wyobrażeń o trzeciej wojnie światowej? [...] Kto na tym zyskuje? Chińczycy, Amerykanie, Moskale, Żydzi, wszyscy naraz?” (Stowarzyszenie Nigdy Więcej, 2020). 14 kwietnia na swoim kanale na Youtube Braun sugerował, że korzyści z pandemii będą czerpali Żydzi: „Czy to czysty zbieg okoliczności, że akurat w państwie położonym w Palestynie jakiś instytut badawczy, jakieś laboratoria pierwszorzędne notują wielkie sukcesy w pracach nad szczepionką?”. Dodał również: „Widzimy, że wielkim wygranym, przynajmniej u nas, jak zwykle będą duzi lichwiarze, ponieważ to przez ich ręce będą przechodziły transakcje, procedury pomocowe, które rząd stręczy polskim przedsiębiorcom”. W swoim wystąpieniu Braun nazwał potencjalny certyfikat, jaki miałyby otrzymywać osoby uodpornione na koronawirusa, „certyfikatem koszerności” (Stowarzyszenie Nigdy Więcej, 2020).

II. Narracje geopolityczne

Narracja „słaba Unia Europejska”

Choć Polska otrzyma 22 mld euro pomocy z UE na odbudowę gospodarki po kryzysie gospodarczym spowodowanym lockdownem (Komisja Europejska, 2020) i ma być czwartym beneficjentem unijnego Funduszu Odbudowy (DW.com, 2020), jedna z narracji obecnych w obozie PiS przedstawia UE jako organizację słabą, niezdolną lub niechętną do pomocy. Epidemia koronawirusa ujawniła „słabość UE” i „znaczenie państw narodowych” – powiedział Jarosław Kaczyński, przewodniczący PiS w rozmowie z „Gazetą Polską” (APR, 2020). „Jestem pewien, że obecny kryzys wywołany pandemią uświadomi wielu ludziom słabości UE i przypomni o znaczeniu państw narodowych” – opowiadał Kaczyński. „Jeśli mamy wyciągnąć jakiegokolwiek wnioski z obecnej sytuacji, są one bardzo jasne: UE wymaga poważnych reform i zmian”. Następnie nakreślił swoją wizję UE jako organizacji państw narodowych wzorowanych na ONZ, gdzie każdy członek rezygnuje ze swojej suwerenności tylko w bardzo ograniczonym zakresie,

poza stosunkami gospodarczymi. „Nikt nie powinien mieć prawa ingerować w wewnętrzne sprawy państw” – podsumował Kaczyński (APR, 2020). „Niestety UE nie przeznaczyła ani centa na walkę z koronawirusem – powiedział pod koniec marca 2020 r. w Sejmie premier Mateusz Morawiecki (APR, 2020). „W takich trudnych czasach najważniejsze są państwa narodowe”. W czasie pandemii Polska została „sama, zupełnie bez pomocy z zewnątrz” – dodał prezydent Andrzej Duda, także w marcu (APR, 2020). Tydzień później uzupełnił, że po przejściu kryzysu istnieje „potrzeba głębokich reform” UE, aby „wzmocnić głos państw narodowych”. W 2018 roku Duda nazwał UE „wymaginowaną wspólnotą mało istotną dla Polaków”, wzywając Brukselę, aby „zostawili nas w spokoju i pozwolili naprawiać Polskę” (APR, 2020).

Takie podejście zostało wykorzystane przez polityków PiS jako karta przetargowa na dwóch poziomach. Z jednej strony w polityce wewnętrznej chodzi o zmniejszenie znaczenia opinii Unii Europejskiej w kontekście krytykowanych przez unijne agendy działań PiS wobec wymiaru sprawiedliwości. W tym samym, wspomnianym wywiadzie Kaczyński uderzył w Unię za jej reakcję na zmiany w polskim systemie sądownictwa wprowadzane przez rząd Morawieckiego. „UE zdecydowanie nie ma kompetencji w sprawach sądowych” – przekonywał prezes PiS. Jego uwagi były następstwem wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który nakazał Polsce tymczasowe zawieszenie nowego reżimu dyscyplinarnego sędziów wprowadzonego przez PiS. W odpowiedzi polski wiceminister sprawiedliwości zaatakował UE za „naruszenie suwerenności Polski” w obszarze, w którym „nie ma ona kompetencji” (APR, 2020).

Prawo i Sprawiedliwość podejmuje tu znów wątki, które w polskim dyskursie publicznym umieszcza skrajna prawica, nieco tylko osłabiając ciężkość języka. Skrajna prawica nie zatrzymuje się jednak na krytyce unijnych instytucji czy stosowanych przez nią rozwiązań, ale postuluje też dalsze kroki, mające na celu najczęściej rozmontowanie Unii i powrót do państwowych wspólnot narodowych, a w planie minimum Polexit. To na przykład postuluje skrajnie prawicowa Konfederacja (Komitet Wyborczy..., 2020). Mateusz Marzoch, były rzecznik Młodzieży Wszechpolskiej, powiedział, że „prawda o UE została obnażona przez pandemię i zupełnie ośmieszyła ten związek, gdzie bogate państwa takie jak Niemcy i Holandia zajęły się gromadzeniem zapasów medycznych i odmówiły wypuszczenia «Koronaobligacji», aby podzielić ciężar zadłużenia krajów najbardziej dotkniętych kryzysem, takich jak Włochy”. „Po COVID-19

rozczarowanie Unią Europejską i globalizacja wzrosną”, mówił Marzoch i dodał: „Myślę, że ludzie zdadzą sobie sprawę, że nie potrzebują Unii Europejskiej. [...] Potrzebują silnego rządu krajowego, silnego państwa, który może ich chronić, gdy nadchodzi niebezpieczeństwo, gdy coś im zagraża”. „Myślę, że po tej sytuacji COVID-19 wiele innych krajów zacznie bardziej troszczyć się o własne bezpieczeństwo i sprawy wewnętrzne, a nie problemy innych krajów”, podsumowywał Marzoch (Stowarzyszenie Nigdy Więcej, 2020). Faszystowski magazyn „Szturm”, argumentował, że to „jednolitość etniczna” jest rozwiązaniem kryzysu. W artykule z marca 2020 r. na stronie internetowej magazynu autor, piszący pod pseudonimem „Jarosław Ostrogniew”, argumentował, że aby zwalczyć pandemię COVID-19, w Europie konieczny jest „powrót do jednolitych etnicznie państw narodowych”, gdyż zapewnia to, jego zdaniem, „wyższy poziom zaufania społecznego, a także lepsze funkcjonowanie społeczeństwa, które staje się szczególnie ważne w obliczu każdego kryzysu” (Ostrogniew, 2020). Podobnie uważa Maria Pilarczyk, liderka faszystowskiej Pracy Polskiej, która wystąpiła na zorganizowanej przez jej ugrupowanie konferencji „Wybory dla Polski: pandemia i globalizm”. Unia Europejska, w jej narracji, jest nieskuteczna, pozbawiona solidarności, bezduszna, kosmopolityczna i egoistyczna, zaś wyjściem z sytuacji jest postawienie na nacjonalizm, „zdrowy” egoizm narodowy i radykalne zmniejszenie migracji do Polski (Redaktor, 2020). Te i podobnie eurosceptyczne zdania padają ze strony praktycznie wszystkich podmiotów skrajnej i populistycznej prawicy. Łączą się one z kolejną popularną narracją, wskazującą jako wzorzec dla Polski Rosję i Chiny.

Narracja „silne Rosja i Chiny”

Podczas pandemii właściwie cały dyskurs skrajnej prawicy jest napędzany przez teorie spiskowe, które dyskredytują UE (Witkowski, 2020). Wizja ta głosi, że kraje autorytarne, zwłaszcza Rosja i Chiny, są lepiej przygotowane na kryzys, a nawet organizują pomoc humanitarną dla krajów zachodnich. Charyzmatyczni przywódcy i zdyscyplinowane społeczeństwo są pokazane jako recepta na zdrowe społeczeństwo. Jednocześnie działacze skrajnej prawicy w Polsce zaprzeczają istnieniu wirusa i walczą z rządowymi restrykcjami.

Orientacja prorosyjska ma na polskiej skrajnej prawicy długą tradycję i korzeniami sięga do poglądów Narodowej Demokracji z końca XIX i początku XX wieku. Narrację tę podsycali też elementy nacjonalistyczne obecne w PZPR

i jej satelitach w okresie Polski Ludowej. Po rozpoczęciu wojny na Ukrainie skrajna prawica podzieliła się na dwa obozy, w zależności od ich stanowiska w sprawie konfliktu. Na prokremlowskich pozycjach stanęły organizacje narodowo-radykalne i narodowo-demokratyczne. Większość ugrupowań narodowo-socjalnych i tercerstycznych popiera zaś ukraińskie grupy neofaszystowskie.

Podczas protestów w Kijowie, które przerodziły się w rewolucję polityczną i wojnę domową na wschodzie Ukrainy, wypowiadały się o tym konflikcie różne partie i ugrupowania polityczne. Skrajna prawica nie była wyjątkiem, zwłaszcza że ukraińscy nacjonaliści byli bardzo aktywni w Kijowie, a nawet tworzyli własne bataliony, a później pułki. Niektóre polskie organizacje skrajnie prawicowe wspierały ukraińską skrajną prawicę, inne występowały przeciwko niej, a nawet wspierały separatystów i rosyjską aneksję Krymu. Prokremlowskie grupy założyły nawet partię Zmiana, do której należeli zarówno faszyci, jak i komuniści. Lider partii Mateusz Piskorski, były neonazista, a później duginista, został zatrzymany i oskarżony o szpiegostwo na rzecz Rosji i Chin. Podczas jego prawie trzyletniego aresztu „stanowisko” polskiego czołowego prokremlowskiego działacza przejął Bartosz Bekier, lider narodowo-bolszewickiej Falangi i redaktor Xportal.pl (Witkowski, 2019). Prokremlowską narrację szerzyło także niewielkie nacjonalistyczne ugrupowanie Obóz Wielkiej Polski, które opłacał jeden z rosyjskich oligarchów (Andrusieczko, Poczobut i Wojtczuk, 2017) oraz grupa skrajnie prawicowych youtuberów: Eugeniusz Senddecki, Maciej Poręba i Wojciech Olszański, którzy wspierali aneksję Krymu, „słowiańskie partnerstwo” Polski, Białorusi i Rosji oraz „gwarantujący pokój” sojusz rosyjsko-chiński (Rzeczkowski, 2020; Woroncow, 2020).

Skrajna prawica uważa, że geopolitycznie najbardziej szkodliwe dla interesów Polski są USA i Izrael (czasami nazywanych zbiorczo Usraelem) i wspiera różne antyzachodnie tendencje na całym świecie: serbski nacjonalizm, palestyński opór wobec Izraela, reżim irański itp. Również międzynarodowi sojusznicy czołowych polskich organizacji neofaszystowskich są uznawani za prokremlowskich (Ruch 64 Komitaty, Forza Nuova, a dawniej Brytyjska Partia Narodowa i Jobbik) (G.R., 2019).

W czasie pandemii neofaszyci próbowali promować rosyjską szczepionkę „Sputnik” (Narodowcy.net, 2020a), pokazując, że Węgry, a nawet Argentyna ją importują (Autonom.pl, 2020w; Xportal, 2020). Autonom.pl publikuje artykuły przedstawiające Rosję jako potężne państwo gwarantujące pokój na Kaukazie,

a nawet wysyłające pomoc humanitarną do USA (Autonom.pl, 2020wj), mimo że grupa stojąca za tą inicjatywą nie prezentuje się jako prokremlowska. Jest powiązany z białymi suprematystami rosyjskiej ligi MMA White REX i sympatyzuje z ruchami neonazistowskimi w Rosji, Białorusi i Ukrainie. Zaskakująco, największym skrajnie prawicowym źródłem informacji o Chinach w Internecie jest Autonom.pl. Głównym tematem artykułów jest polityka międzynarodowa Chin wobec USA, Polski oraz Węgier (Autonom.pl, 2020rblah1q). W ich ujęciu Chiny rządzone przez Xi Jinpinga są nowoczesnym krajem, do tego popieranym przez Serbię (Autonom.pl, 2020ft). Są także sojusznikiem Polski (Autonom.pl, 2020g; Narodowcy.net, 2020a). Portal Nacjonalista.pl, należący do NOP, stoi na takim samym stanowisku wobec Rosji jak Autonom.pl. Należy jednak podkreślić, że oba są pod wpływem duginistycznego euroazjatyizmu i opublikowały wiele artykułów autorstwa Dugina czy jego zwolenników, takich jak Claudio Mutti.

Bliżej euroazjatyizmu jest Xportal.pl. „W krajach nieoliberalnych, takich jak Mjanma, Kuba, Wenezuela, Nikaragua, Turkmenistan, Arabia Saudyjska, Erytrea czy nawet Rosja i Białoruś liczba zarażonych i zgonów jest nieco mniejsza w porównaniu z demoliberalnym Zachodem. To samo w peryferiach globalnego systemu kapitalistycznego: w krajach afrykańskich, azjatyckich i południowoamerykańskich. Infekcja jest przenoszona przez globalistyczne kanały, takie jak migracja, handel międzynarodowy, tani pracownicy, turystyka, ruchy pielgrzymów, podróże służbowe i zagraniczni żołnierze” (Lasecki, 2020). Podsumowują, że nie tylko zamykanie granic jest sposobem na powstrzymanie wirusa, ale także odwrócenie się od demoliberalnego globalizmu i ekonomicznego liberalizmu. Xportal twierdzi również, że Chiny są wolne od koronawirusa (Onufryjuk, 2020b) i są w stanie przetestować 10 mln ludzi w 14 dni (Onufryjuk, 2020a). Zarówno Xportal, jak i Autonom rozpowszechniły również fałszywe informacje, o tym, że Covid-19 został sprowadzony do Chin przez armię amerykańską (Autonom.pl, 2020d) lub pojawił się we Włoszech wcześniej niż w Chinach (Onufryjuk, 2020c).

Podsumowanie

Dla większości protestów antylockdownowych czy o charakterze teorii spiskowych znakiem rozpoznawczym była wyraźna obecność polityków skrajnie prawicowej Konfederacji. Patrząc na podziały polityczne, widać, że zwolennicy wszystkich

partii politycznych podobnie akceptują, związane z pandemią, narzucone nakazy i zakazy. Jest tu jednak jeden wyjątek – wyborcy Konfederacji deklarują znacznie mniejszą akceptację ograniczeń niż inne elektoraty i mniej obaw. Możemy to wyjaśnić niższym średnim wiekiem tego elektoratu, ale być może także faktem, że myślą o epidemii w kategoriach spiskowych. Okazuje się, że zwolennicy Konfederacji znacznie częściej zgadzają się ze stwierdzeniem: „Koronawirus to zjawisko celowo nagłaśniane przez firmy farmaceutyczne, aby zarobić na szczepionkach, lekach i środkach ochronnych” (SWPS, 2020). W efekcie politycy Konfederacji, tacy jak poseł Janusz Korwin-Mikke, poseł Grzegorz Braun, a także zrzeszeni w związanych z Konfederacją organizacjach i partiach, takich jak Młodzież Wszechpolska, Ruch Narodowy, Korona, KORWiN, byli szczególnie aktywni w rozpowszechnianiu fałszywych wiadomości i teorii spiskowych związanych z koronawirusem, a także podczas protestów ulicznych z nimi związanych. Również skrajnie prawicowe media internetowe odgrywają ważną rolę w rozpowszechnianiu fałszywych wiadomości, teorii spiskowych oraz poglądów ksenofobicznych lub antynaukowych. Są to np. kanały YouTube: Centrum Edukacji Polska i wRealu24.

Jednak w czasie pierwszego roku pandemii to PiS okazał się głównym propagatorem wielu antyliberalnych koncepcji, zwłaszcza tych dotyczących praw reprodukcyjnych i LGBT. Jego politycy często czerpali hasła i idee z ideologicznych zasobów skrajnej prawicy, bezpośrednio kopiując jej język i retorykę, a często i bezpośrednio rozwiązania. Nawet bez pandemii Polska była już na drodze do przejścia od demokracji liberalnej do „neliberalnej” demokracji typu węgierskiego czy rosyjskiego. Od 2015 roku następuje coraz większa centralizacja władzy przez prawicową partię Prawo i Sprawiedliwość i jej lidera Jarosława Kaczyńskiego. PiS podejmuje starania, aby kontrolować media i ograniczać niezależność sądownictwa, organizacji pozarządowych, uniwersytetów, prawa reprodukcyjne kobiet, i prowadzi kampanię medialną przeciwko społeczności LGBT, podobną do tej, która miała miejsce w Rosji przed wprowadzeniem w tym kraju ustawy o zakazie „propagandy homoseksualnej”. Jednocześnie skandale związane z korupcją i niegospodarnością szybko zostają przysłonięte przez budzące silne emocje kampanie medialne skierowane przeciwko mniejszościom seksualnym, opozycji, innym państwom, dotyczących kwestii historycznych czy całej Unii Europejskiej – przedstawianej jako wspierająca polską opozycję. Pandemia tylko pogłębiła ten proces.

Na podstawie niniejszej analizy wypowiedzi i aktywności w dyskursie publicznym widać, że PiS i jego najbliżsi sojusznicy ze świata polityki i mediów okazali się jednym z głównych promotorów różnych antyliberalnych koncepcji i rozwiązań społecznych i ustrojowych, zwłaszcza zaś tych dotyczących praw reprodukcyjnych i LGBT. Politycy PiS z łatwością i często czerpali hasła i idee z ideologicznych zasobów skrajnej prawicy, bezpośrednio kopiując ich język i retorykę, a nierzadko też bezpośrednie rozwiązania.

Bibliografia

- Amk. (2020, 27 lutego). Korwin-Mikke: Wirus zabija? Polepsza się jakość narodu. *Rzeczpospolita*. Dostęp: <https://www.rp.pl/swiat/art864561-korwin-mikke-wirus-zabija-polepsza-sie-jakosc-narodu> [15.03.2021].
- Andrusieczko, P., Poczobut, A. i Wojtczuk, M. (2017, 9 marca). Za kasę z Rosji w Polsce przeciw Ukrainie. *Wyborcza.pl*. Dostęp: <https://wyborcza.pl/7,75399,21472245,za-kase-kremla-w-polsce-przeciw-ukrainie.html> [15.03.2021].
- APR. (2020, 16 kwietnia). Kaczyński: coronavirus exposed “EU’s weakness” and Polish opposition “does not accept democracy”. *Notes from Poland*. Dostęp: <https://notesfrompoland.com/2020/04/16/kaczynski-coronavirus-exposed-eus-weakness-and-polish-opposition-does-not-accept-democracy/> [15.03.2021].
- As. (2011, 23 listopada). “Zakaz pedałowania” zarejestrowany przez sąd. “Jestem zaskoczony. Luka prawna?”. *Tok Fm*. Dostęp: <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,10692811,zakaz-pedalowania-zarejestrowany-przez-sad-jestem-zaskoczony.html> [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020a, 9 lutego). *Duda oczekuje otwarcia chińskiego rynku*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=35286 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020b, 1 marca). *Chiny mają otworzyć rynek na polskie towary*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=35608 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020c, 9 marca). *Komisja Europejska obetnie fundusze za krytykę LGBT*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=35710 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020d, 13 marca). *Chiny oskarżają Amerykę o rozprzestrzenienie koronawirusa*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=30495 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020e, 13 marca). *„Nowy Ład” będzie oznaczał więcej imigrantów*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=35749 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020f, 17 marca). *Serbia gani Europę i dziękuje Chinom*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=30562 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020g, 18 marca). *Chiny wysyłają pomoc do Polski*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=30573 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020h, 22 marca). *Macierewicz krytykuje pomoc z Chin*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=30635 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020i, 27 marca). *Utworzymy most powietrzny z Chinami*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=30720 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020j, 1 kwietnia). *Rosja wyśle pomoc medyczną do Stanów Zjednoczonych*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=30800 [15.03.2021].

- Autonom.pl. (2020k, 2 maja). *Otwarte granice doprowadziłyby do tragedii*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=31274 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020l, 14 maja). *Czaputowicz zamierza budować front przeciwko Chinom*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=31440 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020ł, 16 maja). *Orbán dziękuje Chinom*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=31484 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020m, 3 lipca). *Placimy za testy na koronawirusa dla Ukraińców*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=32191 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020n, 7 lipca). *Amerykańscy Żydzi wobec ruchu „Black Lives Matter”*. Dostęp: <http://www.autonom.pl/amerykanscy-zydzy-wobec-ruchu-black-lives-matter/> [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020o, 8 lipca). *Włosi boją się koronawirusa z Bangladeszu i Libii*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=32253 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020py, 2 sierpnia). *Włochy mają problem z koronawirusem u imigrantów*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=32588 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020q, 28 sierpnia). *Chiny zainwestują kolejny miliard na Węgrzech*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=32949 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020r, 13 września). *Chiny i Rosja krytykują dominację USA*. Dostęp: <http://www.autonom.pl/chiny-i-rosja-krytykuja-dominacje-usa/> [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020s, 6 października). *Ruch LGBT szkolił dziennikarzy*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=33469 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020t, 28 października). *Żydzi poparli trwające protesty*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=33771 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020u, 5 listopada). *Krucjata Bąkiewiczza*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=33903 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020w, 10 listopada). *Armenia upokorzona, Rosja gwarantem pokoju*. Dostęp: <http://www.autonom.pl/armenia-upokorzona-rosja-gwarantem-pokoju/> [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020x, 12 listopada). *Unia Europejska będzie narzucać postulaty LGBT*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=34035 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020y, 26 listopada). *Duże ułatwienia dla imigrantów z Białorusi*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=34252 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2020z, 9 grudnia). *Radio ZET będzie indoktrynować ruchem LGBT*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=34463 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2021, 4 marca). *LGBT priorytetem polityki zagranicznej USA*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=35656 [15.03.2021].
- Autonom.pl. (2021, 13 marca). *Amazon zakaże sprzedaży książek krytykujących LGBT*. Dostęp: www.autonom.pl/?p=35784 [15.03.2021].
- Beczek, W. (2021, 8 marca). Maile o bombach w organizacjach pozarządowych. Nadawcy piszą o zapłacie za popieranie aborcji. *Gazeta.pl*. Dostęp: <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,26861500,m-aile-o-bombach-w-organizacjach-pozarządowych-nadawcy-pisza.html> [15.03.2021].
- Bodakowski, J. (2021, 26 stycznia). Żydzi coraz bardziej nadreprezentowani we władzach USA. *Nacjonalista.pl*. Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2021/01/26/jan-bodakowski-zydzy-coraz-bardziej-nadreprezentowani-we-wladzach-usa/> [15.03.2021].
- Candlin, C.N. (1997). General editor's preface. W: B.-L. Gunnarsson, P. Linell i B. Nordberg (red.), *The Construction of Professional Discourse* (s. VIII-XIV). Londyn i Nowy Jork: Longman.

- Chrzczonowicz, M. (2019, 28 sierpnia). Biskupi: Popieramy abp. Jędraszewskiego! Modlimy się za ofiary ideologii LGBT. Modlitwa, która wyklucza. *OKO.Press*. Dostęp: <https://oko.press/oswiadczenie-biskupow-popieramy-abp-jedraszewskiego-i-modlimy-sie-za-ofiary-ideologii-lgbt/> [15.03.2021].
- Ciobanu, C. (2020, 12 października). Rząd PiS montuje w regionie koalicję przeciw konwencji stambulskiej. *Wysokie Obcasy*. Dostęp: <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,163229,26391605,rzad-pis-montuje-w-regionie-koalicje-przeciw-konwencji-stambulskiej.html> [15.03.2021].
- Czarniawska, B. (2004). *Narratives in Social Science Research*. London: SAGE Publications.
- Czuma, B. (2019, 6 sierpnia). Biskup Milewski o LGBT: „Maryjo, zaradź rozprzestrzenianiu się chorej ideologii”. *WP.pl*. Dostęp: <https://wiadomosci.wp.pl/biskup-milewski-o-lgbt-maryjo-zaradz-rozprzestrzenianiu-sie-chorej-ideologii-6410654505515137a> [15.03.2021].
- Czyżewski, M., Dunin, K. i Piotrowski, A. (2010). *Cudze problemy. O ważności tego co nieważne*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Czyżewski, M., Kowalski, S. i Piotrowski, A. (2010). *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Czyżewski, M., Horolets, A., Podemski, K. i Rancew-Sikora, A. (red.). (2017). *Polskie sprawy 1945–2015. Analiza dyskursu publicznego*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Czyżewski, M., Otrocki, M., Piekot, T. i Stachowiak, J. (red.). (2017). *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno.
- Ćwik, G. (2020a). COVID szansą. *Szturm*, (12/75). Dostęp: <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1179-grzegorz-cwik-covid-szansa> [15.03.2021].
- Ćwik, G. (2020b). Prawica jest martwa. *Szturm*, (11/74). Dostęp: <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1166-grzegorz-cwik-prawica-jest-martwa> [15.03.2021].
- Ćwik, G. (2020c). Tak, to jest wojna. *Szturm*, (10/73). Dostęp: <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1149-grzegorz-cwik-tak-to-jest-wojna> [15.03.2021].
- Ćwik, G. (2020d). Wolność słowa. *Szturm*, (12/75). Dostęp: <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/item/1180-grzegorz-cwik-wolnosc-slowa> [15.03.2021].
- Dorzeczy.pl. (2019). Batożenie homoseksualistów? Braun ponownie szkokuje. *Dorzeczy.pl*. Dostęp: <https://dorzeczy.pl/kraj/98838/batozenie-homoseksualistow-braun-ponownie-szokuje.html> [15.03.2021].
- Dugin, A. (2020). Koronawirus i krach światowego porządku. *Mysł Polska*, (13–14). Dostęp: www.mysl-polska.pl/2243 [15.03.2021].
- DW.com. (2020). Unijne 750 mld euro na koronakryzys. *Deutsche Welle*. Dostęp: <https://www.dw.com/pl/unijne-750-mld-euro-na-koronakryzys/a-53586490> [15.03.2021].
- Ewick, P. i Silbey, S. (1995). Subversive Stories and Hegemonic Tales: Toward a Sociology of Narrative. *Law & Society Review*, 29(2), 197–226. DOI: <https://doi.org/10.2307/3054010>
- Fakt.pl. (2019, 28 lipca). Polski projektant został pobity, trafił do szpitala. *Fakt.pl*. <https://www.fakt.pl/kobieta/plotki/projektant-piotr-krajewski-zostal-pobity-bo-uznano-go-za-geja/gbw7hgt> [15.03.2021].
- Perfecki, W. (2020, 31 lipca). Ustawa 447: Koniec lęków prawicy. *Rzeczpospolita*. Dostęp: <https://www.rp.pl/Polityka/307309909-Ustawa-447-Koniec-lekow-prawicy.html> [15.03.2021].
- Foucault, M. (1988). Gry władzy (tłum. T. Komendant). *Literatura na świecie*, 6(203).
- Foucault, M. (1998). *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia* (tłum. T. Komendant). Warszawa: Fundacja Aletheia.
- Foucault, M. (2002). *Porządek dyskursu: wykład inauguracyjny wygłoszony w Collège de France 2 grudnia 1970* (przeł. M. Kozłowski). Gdańsk: Słowo/Obraz/Terytoria.

- G.R. (2019, 25 marca). Patrząc na wschód – kwestia ukraińska. *Narodowy Horyzont*. Dostęp: <https://narodowyhoryzont.pl/2019/03/25/patrzac-na-wschod-kwestia-ukrainska/> [15.03.2021].
- Grott, B. (red.). (2010). *Różne oblicza nacjonalizmów. Polityka-religia-etos*. Kraków: Nomos.
- Izaluka. (2015, 6 października). Biała rasa do likwidacji twierdzą cytowani prominentni Żydzi. *Salon24*. Dostęp: <https://www.salon24.pl/u/izaluka/672675,biala-rasa-do-likwidacji-twierdza-cytowani-prominentni-zydzi> [15.03.2021].
- Jachacy, K. (2020, 25 sierpnia). *Zagrożenie białoruską imigracją* [VIDEO]. *Praca Polska*. Dostęp: <https://pracapolska.org.pl/krystian-jachacy-zagrozenie-bialoruska-imigracja/> [15.03.2021].
- js/adso. (2019, 8 sierpnia). Dwadzieścia postępowań po Marszu Równości w Białymstoku. *TVN24*. Dostęp: <https://tvn24.pl/polska/zamieszki-na-marszu-rownosci-w-bialymstoku-dwadziescia-postepowan-ra959551-2284900> [15.03.2021].
- Kajta, J. (2020). *Młodzi radykalni? O tożsamości polskiego ruchu nacjonalistycznego i jego uczestników*. Kraków: Nomos.
- Karczewski, K. (2015). *Ani liberalizm, ani marksizm. Koncepcje ideowo-polityczne współczesnego polskiego narodowego radykalizmu na przykładzie Narodowego Odrodzenia Polski*. Dostęp: <https://www.scribd.com/document/297083132/K-karczewski-NOP> [10.03.2021].
- Karpieszuk, W. (2021, 8 marca). Homofobiczny atak w Warszawie. Partnerzy szli ulicą za rękę, jeden dostał nożem w plecy. *Wyborcza.pl*. Dostęp: <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,26861066,homofobiczny-atak-w-warszawie-napastnik-zaatakowal-nozem-szuka.html> [15.03.2021].
- Każmierczak, K. (2019, 14 marca). Najgorszy wróg Europy. *Narodowcy.net*. Dostęp: <https://narodowcy.net/karol-kazmierczak-najgorszy-wrog-europy> [15.03.2021].
- Kędzierski, R. (2020, 17 grudnia). Biskup gdański zrównał strajk kobiet i marsze równości z komunizmem. *Radio Zet*. Dostęp: <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Strajk-kobiet-i-LGBT.-Oburzajace-slowa-biskupa-Wieslawa-Szlachetki-na-rocznicy-grudnia-70> [15.03.2021].
- Kolanko, M. (2018, 27 czerwca). PiS w kilka godzin znowelizował ustawę o IPN. *Rzeczpospolita*. Dostęp: <https://wiadomosci.radiozet.pl/Polska/Strajk-kobiet-i-LGBT.-Oburzajace-slowa-biskupa-Wieslawa-Szlachetki-na-rocznicy-grudnia-70> [15.03.2021].
- Kołodziejczyk, K. (2019, 29 lipca). Janusz Korwin-Mikke o LGBT: będą pogromy homoseksualistów w Polsce. *WP.pl*. Dostęp: <https://wiadomosci.wp.pl/janusz-korwin-mikke-o-lgbt-beda-pogromy-homoseksualistow-w-polsce-6407789502195329a> [15.03.2021].
- Komisja Europejska. (2020, 5 kwietnia). *22 mld euro pomocy państwa dla polskiej gospodarki*. Przedstawicielstwo Komisji Europejskiej w Polsce. Dostęp: https://ec.europa.eu/poland/news/200404_state_aid_pl [15.03.2021].
- Komitet Wyborczy Kandydata na Prezydenta RP Krzysztofa Bosaka. (2020). *Nowy Porządek, tezy konstytucyjne*, *Nowy Porządek*. Dostęp: https://bosak2020.pl/wp-content/uploads/Bosak2020_NowyPorzadek.pdf [15.03.2021].
- Kroger, R.O. i Wood, L.A. (2000). *Doing Discourse Analysis: Methods for Studying Action in Talk and Text*. Thousand Oaks (etc.): SAGE Publications.
- Kumięga, Ł. (2013). *Rechtsextremistischer Straßendiskurs in Deutschland*. Frankfurt am Main (etc.): Peter Lang.
- Lasecki, R., (2020, 18 marca). Przewartościowanie w czasach zarazy. *Xportal.pl*. Dostęp: www.xportal.pl/?p=36502 [15.03.2021].

- MBB. (2019, 27 września). Korwin-Mikke: trzeba wyróżnić tych, którzy promują LGBT. *Super Express*. Dostęp: <https://www.se.pl/wiadomosci/polityka/korwin-mikke-trzeba-wyrznic-tych-ktorzy-promuja-lgbt-express-biedrzyckiej-aa-qGnJ-gHiC-pZB1.html> [15.03.2021].
- Mierzyńska, A. (2018, 29 czerwca). „PiS przehandlował Polskę”! Silny podział prawicy po zmianie ustawy o IPN. *OKO.Press*. Dostęp: <https://oko.press/polskie-panstwo-to-panstwo-polin-pis-po-jedno-zlo-silny-podzial-prawicy-po-zmianie-ustawy-o-ipn/> [15.03.2021].
- Mierzyńska, A. (2020, 6 stycznia). Podboje Ordo Iuris. To rozpędzona maszyna polityczna fundamentalistów. *OKO.Press*. Dostęp: <https://oko.press/podboje-or-do-iuris/> [15.03.2021].
- Mishler, E.G. (1995). Models of Narrative Analysis: A Typology. *Journal of Narrative and Life History*, 5(2), 81–123. DOI: <https://doi.org/10.1075/jnlh.5.2.01mod>
- Młodzież Wszepolska Gniezno. (2020, 21 czerwca). Raport NBP. *Facebook*. Dostęp: <https://www.facebook.com/MWGniezno/posts/759232458173508> [15.03.2021].
- Nacjonalista.pl. (2014, 22 lutego). *Prezydent Gambii: „Geje to robactwo. Będziemy zwalczać ich jak komary”*. Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2014/02/22/prezydent-gambii-geje-to-robactwo-bedziemy-zwalczac-ich-jak-komary/> [15.03.2021].
- Nacjonalista.pl. (2019a, 8 października). *Żadnych paktów z Żydami i LGBT – rozmowa z kandydatem NOP do Senatu*. Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2019/10/08/zadnych-paktow-z-zydami-i-lgbt-rozmowa-z-kandydatem-nop-do-senatu/> [15.03.2021].
- Nacjonalista.pl (2019b, 22 grudnia). *Narzędzia żydowskiej kontroli: Aborcja i eutanazja dla gojów*. Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2019/12/22/narzedzia-zydowskiej-kontroli-aborcja-i-eutanazja-dla-gojow/> [15.03.2021].
- Nacjonalista.pl. (2020a, 7 marca). *Multikulturowa „Polska” w rozkwicie: Azjaci, Ukraińcy, Żydzi...* Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2020/03/07/multikulturowa-polska-w-rozkwicie-azjaci-ukraincy-zydzi/> [15.03.2021].
- Nacjonalista.pl. (2020b, 20 czerwca). *Co zrobić z LGBT? Uczmy się od najlepszych!* Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2020/06/20/co-zrobic-z-lgbt-uczmy-sie-od-najlepszych/> [15.03.2021].
- Nacjonalista.pl. (2020c, 3 października). *Bastion normalności: w Czechenii LGBT trzyma się pod butem*. Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2020/10/03/bastion-normalnosci-w-czeczenii-lgbt-trzyma-sie-pod-butem/> [15.03.2021].
- Nacjonalista.pl. (2020d, 5 października). *Nacjoniści we Wrocławiu: Żadnych praw dla LGBT!* Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2020/10/05/nacjonalisci-we-wroclawiu-zadnych-praw-dla-lgbt/> [15.03.2021].
- Narodowcy.net. (2020a, 18 marca). *Chiny wyślą pomoc materiałową dla Polski, do walki z koronawirusem*. Dostęp: <https://narodowcy.net/chiny-wysla-pomoc-materialowa-dla-polski-do-walki-z-koronawirusem/> [15.03.2021].
- Narodowcy.net (2020b, 8 października). *Akcja duńskich identytarystów przeciwko imigracji*. Dostęp: <https://narodowcy.net/akcja-dunskich-identytarystow-przeciwko-imigracji/> [15.03.2021].
- Narodowe Odrodzenie Polski. (2020, 3 listopada). *Polacy przeciwko mordercom dzieci*. Dostęp: <https://www.nop.org.pl/2020/11/03/polacy-przeciwko-mordercom-dzieci/> [15.03.2021].
- Nayman, K. (2016, 2 października). *Aborcja w świetle postępu cywilizacyjnego*. *Kierunki.info*. Dostęp: <https://kierunki.info.pl/lukasz-burzynski-aborcja-swietle-postepu-cywilizacyjnego/> [15.03.2021].
- Onufryjuk, E. (2020a, 2 czerwca). *Chiny: W ciągu dwóch tygodniu 10 mln ludzi przetestowano na Covid-19*. *Xportal.pl*. Dostęp: www.xportal.pl/?p=36830 [15.03.2021].

- Onufryjuk, E. (2020b, 5 października). Chiny: Kraj wolny od koronawirusa. *Xportal.pl*. Dostęp: www.xportal.pl/?p=37656 [15.03.2021].
- Onufryjuk, E. (2020c, 16 listopada). Włochy: Koronawirus pojawił się w Lombardii we wrześniu 2019. *Xportal.pl*. Dostęp: www.xportal.pl/?p=38272 [15.03.2021].
- Os. (2020). Do „ideologii gender i LGBT” dołącza „ideologia singli” - kontrowersyjne kazanie abp. Jędraszewskiego. *Wyborcza.pl*. Dostęp: <https://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,26297430,do-ideologii-gender-i-lgbt-dolacza-ideologia-singli-kolejne.html> [15.03.2021].
- Ostrogńiew, J. (2020). Pandemia koronawirusa: ostateczny upadek globalizmu? *Szturm*, (3/66). Dostęp: <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/itemlist/category/79-szturm-miesiecznik-narodowo-radykalny-nr-66-2019> [15.03.2021].
- Ostrzycki, M. (2021). Słów kilka o tym jak nacjonałiści degenerację zgodzili nazwać się postęphem, *Szturm*, (5/80). Dostęp: <https://www.szturm.com.pl/index.php/miesiecznik/itemlist/category/97-szturm-miesiecznik-narodowo-radykalny-nr-80-2021> [15.03.2021].
- Pawliszak, P. (2005). Dyskursywne strategie tworzenia i mobilizacji grupowych konsensów. Analiza sejmowych debat dotyczących członkostwa Polski w Unii Europejskiej. W: E. Hałas i K. Konecki (red.), *Konstruowanie jaźni i społeczeństwa. Europejskie warianty interakcjonizmu symbolicznego* (s. 291–309). Kraków: Universitas.
- Pawliszak, P. (2013). Konstruowanie europejskiej sfery publicznej. Czynniki strukturalne i kulturowe. W: S. Bykowska (red.), *Współczesne społeczeństwo Europy w procesie zmiany* (s. 103–120). Katowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej.
- Pawliszak, P. (2017). Analiza narracyjna dyskursu publicznego. W poszukiwaniu struktur kulturowych i procesów narzucania znaczeń formujących politykę ekologiczną. W: M. Czyżewski, M. Otrócki, T. Piekot i J. Stachowiak (red.), *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych* (s. 67–94). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO.
- Pawliszak, P. i Rancew-Sikora, D. (2012). Wprowadzenie do socjologicznej analizy dyskursu (SAD). *Studia Socjologiczne*, (1/204), 5–15. Dostęp: http://www.studiasocjologiczne.pl/img_upl/studia_socjologiczne_2012_nr1_s.5_15.pdf [21.06.2021].
- Pielużek, M. (2016). Wartości polskiego nacjonalizmu. Perspektywy wykorzystania metodologii językoznawstwa korpusowego w badaniu systemów wartości na przykładzie publikacji środowisk polskiej radykalnej prawicy. W: B. Skowronek, E. Horyń i A. Walecka-Ryndluch (red.), *Język a Media. Zjawiska językowe we współczesnych mediach* (vol. 1, s. 313–331). Kraków: Collegium Columbinum.
- Pielużek, M. (2017a). *Obrazy świata w komunikacji polskiej skrajnej prawicy*. Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Pielużek, M. (2017b). Symbole kolektywne w komunikacji polskiej skrajnej prawicy. W: A. Dudziak i A. Naruszewicz-Duchlińska (red.), *Wartości i wartościowanie we współczesnej humanistyce. II: perspektywa komunikologiczna* (s. 45–59). Olsztyn: Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Pielużek, M. (2017c). Unia Europejska jako antywartość. Narracje europejskie w komunikacji polskiej skrajnej prawicy. *Zeszyty Prasoznawcze*, 60(2/230), 303–328. DOI: <https://doi.org/10.4467/22996362PZ.17.020.7300>
- Pielużek, M. (2018). Wizerunek imigrantów w komunikacji brytyjskiej skrajnej prawicy na przykładzie publikacji Britain First i Brytyjskiej Partii Narodowej. W: M. Wszolek, M. Grech i A. Siemes (red.), *Badanie komunikacji 1* (s. 95–120). Kraków: Wydawnictwo Libron.

- Pielużek, M. (2020). Jak badać nienawiść w mediach? Rekonstrukcja dyskursu nienawiści na przykładzie komentarzy na fanpage'u Ludzie Przeciw Myśliwym. W: E. Horyń, B. Skowronek i A. Walecka-Rynduch (red.), *Język a Media. Perspektywy i zagrożenia komunikacji we współczesnych mediach* (s. 117–138). Kraków: Collegium Columbinum.
- Polsatnews.pl. (2019a, 21 marca). Grzegorz Braun chce karać za homoseksualizm. „Biedron powinien trafić do więzienia”. *Polsatnews.pl*. Dostęp: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-03-21/grzegorz-braun-chce-karac-za-homoseksualizm-biedron-powinien-trafic-do-wiezienia/> [15.03.2021].
- Polsatnews.pl. (2019b, 19 września). Korwin-Mikke: LGBT to zagrożenie większe niż zmiany klimatyczne. *Polsatnews.pl*. Dostęp: <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-09-19/korwin-mikke-lgbt-to-zagrozenie-wieksze-niz-zmiany-klimatyczne> [15.03.2021].
- Praca Polska. (2021, 15 kwietnia). Skąd się biorą imigranci? [KAMPANIA]. *Praca Polska*. Dostęp: <https://pracapolska.org.pl/skad-sie-biora-imigranci-kampania/> [15.03.2021].
- Redaktor. (2020, 29 lipca). Wybory dla Polski: Pandemia i Globalizm. *Chrobry Szlak*. Dostęp: www.chrobryszlak.pl/?p=5777 [15.03.2021].
- Riessman, C. (2005). Narrative Analysis. W: N. Kelly, C. Horrocks, K. Milnes, B. Roberts i D. Robinson (red.), *Narrative, Memory and Everyday Life* (s. 1–7). Huddersfield: University of Huddersfield.
- Ruch Narodowy. (2020, 18 listopada). Imigranci będą „leczyć” Polaków bez zezwolenia... *Facebook*. Dostęp: <https://www.facebook.com/RuchNarodowy/posts/1006092346545040> [15.03.2021].
- Rutkiewicz, P. (2021, 17 marca). Polska wypowie konwencję stambulską? W Sejmie czytanie, przed Sejmem protest. *Wyborcza.pl*. Dostęp: https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,26892474,tak-dla-rodziny-nie-dla-gender-w-sejmie-czytanie-przed.html?fbclid=IwAR31sXfoBO2y3m_WSxEbf6ghAKVnwPKr3BGzRf-uFZtKD-xnH4nEtA3Z0ts [15.03.2021].
- Rzeczkowski, G. (2020). *Katastrofa posmoleńska. Kto rozbił Polskę*. Warszawa: Arbitror.
- Scholes, R. (1980). Language, Narrative, and Anti-Narrative. *Critical Inquiry*, 7(1), 204–212. DOI: <https://doi.org/10.1086/448096>
- STOP 447. (2021). *Facebook*. Dostęp: www.facebook.com/stop447 [15.03.2021].
- Stowarzyszenie Nigdy Więcej. (2018). Wybór zdarzeń islamofobicznych (za lata 2017-2018) udokumentowanych w Brunatnej Księdze. *Nigdy Więcej*. Dostęp: https://www.nigdywiecej.org/docstation/com_docstation/172/brunatna_ksiega_stowarzyszenia_nigdy_wiecej_islamofobia.pdf [15.03.2021].
- Stowarzyszenie Nigdy Więcej. (2020, maj). Wirus nienawiści - „Brunatna Księga” czasu pandemii. *Nigdy Więcej*. Dostęp: https://www.nigdywiecej.org/docstation/com_docstation/172/wirus_nienawisci_brunatna_ksiega_czasu_epidemii.pdf [15.03.2021].
- SWPS. (2020, 25 kwietnia). Polacy wobec epidemii. *Medycyna Praktyczna*. Dostęp: <https://www.mp.pl/pacjent/psychiatria/aktualnosci/234869,polacy-wobec-epidemii> [15.03.2021].
- Tak dla rodziny, nie dla gender*. (2021). Dostęp: www.chronmyrodziny.pl/o-nas [15.03.2021].
- Tokarz, G. (2002). *Ruch narodowy w Polsce w latach 1989–1997*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Tomasiewicz, J. (2003). *Ugrupowania neoendeckie w III Rzeczypospolitej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- TVN24. (2020, 1 grudnia). Co piąty gej w Krakowie przyznał, że doświadczył przemocy fizycznej. *TVN24*. Dostęp: <https://tvn24.pl/polska/osoby-lgbt-w-polsce-raport-ponad-60-procent-osob-lgbt-w-krakowie-doswiadczylo-dyskryminacji-4765107> [15.03.2021].

- Walkowski, M. (2016). Marksizm kulturowy i jego owoce. *Szturm*, (23/08), 44–45. Dostęp: https://issuu.com/szturm/docs/szturm_miesi_cznik_narodowo-radyka_6aab7d780a3a38 [15.03.2021].
- Wężyk, K. (2020, 5 sierpnia). Gdy myślisz, że Korwin-Mikke sięgnął dna, ten uzna, że czas kamienować osoby homoseksualne. *Wysokie Obcasy*. Dostęp: <https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/7,100865,26185756,kiedy-myslisz-ze-korwin-mikke-siegnal-dna-ten-uzna-ze-chrzescijanie.html> [15.03.2021].
- wini/pm. (2019, 23 lutego). Chcieli zatrzymać Marsz Równości, przynieśli materiały wybuchowe. Małżeństwo skazane. *TVN24*. Dostęp: <https://tvn24.pl/bialystok/lublin-wyrok-dla-malzenstwa-ktore-przynioslo-materialy-wybuchowe-na-marsz-rownosci-4262708> [15.03.2021].
- Witkowski, P. (2020, 24 grudnia). *Dobra ziemia dla foliarzy. Oto top 6 antycovidowych konspiracji w naszym regionie. Krytyka Polityczna*. Dostęp: <https://krytykapolityczna.pl/swiat/ue/dobra-ziemia-dla-foliarzy-oto-top-6-antycovidowych-konspiracji-w-naszym-regionie> [15.03.2021].
- Witkowski, P. (2019, 30 sierpnia). Lider faszyzującej Falangi domaga się w Moskwie przyłączenia do Polski Lwowa. *OKO.Press*. Dostęp: <https://oko.press/lider-faszyzujacej-falangi-domaga-sie-w-moskwie-przylaczenia-do-polski-lwowa/> [15.03.2021].
- Woroncow, J. (2020, 14 grudnia). Prawicowy patostreamer fantazjuje o gwałceniu posłanki. Nie jest wybrykiem, jest problemem. *OKO.Press*. Dostęp: <https://oko.press/prawicowy-patostreamer-fantazjuje-o-gwalceniu-poslanki-nie-jest-wybrykiem-jest-problemem/> [15.03.2021].
- Wrzosek, T. (2010). *Nacjonalizm i hegemonia. Przypadek Młodzieży Wszepolskiej*. Łódź: Wydawnictwo Wschód-Zachód.
- Xportal.pl. (2020, 28 grudnia). *Argentyna importuje Sputnik V*. Dostęp: www.xportal.pl/?p=38603 [15.03.2021].
- Zagozda, K. (2020, 4 kwietnia). Pandemia służy globalizacji i budowie Polin. *Nacjonalista.pl*. Dostęp: <https://www.nacjonalista.pl/2020/04/04/krzysztof-zagozda-pandemia-sluzy-globalizacji-i-budowie-polin/> [15.03.2021].
- Zarzezna, E. (2018, 30 marca). Aborcja jako dylemat moralny współczesnych kobiet. *Kierunki.info*. Dostęp: <https://kierunki.info.pl/ewa-zarzezna-aborcja-jako-dylemat-moralny-wspolczesnych-kobiet/> [15.03.2021].